

ANTAL JUDIT

A török elleni felszabadító háború magyarországi vonatkozásai az angol sajtóban

1. rész

Bevezetés

A humanista közvélemény Magyarországot a „kereszténység védőbástyája” címmel illette, mert a törökkel ádáz harcot folytatva Közép- és Nyugat-Európát védte a hitetlenektől. A kortársak hite szerint a keresztény civilizációt védték az oszmán hatalommal szemben: a magyar végvárrendszer katonái számára a haza védelme összekapcsolódott a kereszténység védelmével. A török berendezkedésével a 16. század közepétől Magyarország amolyan elővéd szerepkörbe süllyedt, és a török elleni küzdelmek fő ereje a Habsburg Birodalom lett. A tizenöt éves háborúban, majd az 1663–64-es hadjárat során a „kereszténység védőbástyája” eszme ismét felelevenedett, de immár a védekezés helyett támadó háború formájában sürgeti a török kiűzését, amelyhez európai összefogásra van szükség.¹ Az erőfeszítések ellenére az 1680-as évek elején még úgy tűnt, hogy az ország felszabadítására még jó ideig nincs lehetőség, 1683-ban azonban kitört az a háború, amely az 1699-es karlócai békével zárult, és amelynek során sikerült a törököt visszaszorítani a Balkánra.

A láncreakciót több konfliktus is elindíthatta, úgy, mint az 1645–69-ig tartó velencei–török háború, vagy II. Rákóczi György az 1657-es lengyelországi hadjárata, illetve az azt követő erdélyi–török összetűzés, az 1663–4-es események már főpróbának tekinthetők az 1683–1699. évi oszmánok elleni háborúhoz.² E két háború közötti időszakban tűnt fel Thököly Imre

THÖKÖLY IMRE FIKTÍV ARCKÉPE CROMWELL VONÁSAIVAL
A FELSZABADÍTÓ HÁBORÚK JELENTŐS SZEMÉLYISÉGEIT ÁBRÁZOLÓ CSOPORTKÉPEN (OSZK, APPONYI HUNGARICA-GYŰJTEMÉNY)

(1657–1705), akinek az élete átfogja ezeket az esztendőket. Ha az ő sorsát végigkövetjük, képet kaphatunk azokról a magyarországi küzdelmekről, a nemzetközi viszonyokról, amelyek az említett korszakot – azaz az 1677-től, Thököly színre lépésétől 1699-ig, a karlócai békéig – meghatározzák.

A felszabadító háború és az azt megelőző fél évszázad során Magyarország az európai érdeklődés középpontjába került. Ezt igazolja a korabeli, hazánkra vonatkozó publikációs tevékenység intenzitása. Nagy mennyiségű újság, folyóirat, periodika, röplap, röpirat, napló, históriás ének, gúnyvers látott napvilágot és a történeti, földrajzi, illetve szépirodalomban is megbecsült szerepet kaptak a magyarok. Csak „Bécs második török ostroma idején 535 röplap jelent meg 12 különböző nyelven, fele németül, Buda visszafoglalásakor pedig 9 nyelven 439 röplap íródott, ezek fele olaszul.”³ Mivel mindet megvizsgálni képtelenség, a sajtótermékek kavalkádjából az angol nyelvű kiadványokat igyekeztem összegyűjteni. Mielőtt hozzálátnék a felszabadító háború angol visszhangjának áttekintéséhez, érdemes néhány szót szólni általánosan a közvéleményről, a propagandáról és a sajtóról mint új jelenségről, amely a XVI. század második felében született, illetve a XVII. században virágzott fel.

A XVII. századi közvélemény-formálás és propaganda

A XVII. századi Európában megnő a politikai tájékozottság iránti igény, a társadalom minden rétegében elterjedt a közügyekről való gondolkodás, már nemcsak a hozzáértők, hivatalnokok és államférfiak privilégiumának tartották. Kiformálódott a közvélemény, amit úgy definiálhatunk: nagyobb közösségekben elterjedt felfogás, nézet, ítélet a közügyekről.⁴

Mi lehetett a kor embere számára közügy? G. Etényi Nóra szerint meg kell vizsgálni, milyen információk jutottak el egy adott közösséghez. A török kérdés bizonyára közügy volt, mivel nemcsak a katonailag érintett területeken, de szerte Európában a sajtó fő témája volt. Az Oszmán Birodalom jelenléte a kontinensen a nemzetközi gazdasági és politikai életben meghatározó tényező volt, így az érdeklődés középpontjában állt.

A kiadványok nagy száma és jól informáltsága már hivatásos információszerző és terjesztő hálózatot sejtet. A könyvnyomtatás feltalálása után már megjelentek híreket tartalmazó levelek („Neue Zeitungen”, azaz „Új hírek”), amelyeket kinyomtattak és terjesztettek. Ezeket a leveleket tudósok, papok, kancellárok, tábori írnokok írták. A könyvnyomtató, -kiadó és terjesztő helyek a korabeli közélet nyilvános fórumai lettek, mintha kávéházak lettek volna, úgy sereglettek ide a friss hírre éhes emberek. A nyomtatványokat mozgó újságárusok vitték és árulták a városon belül és kívül. A postai és közlekedési utak kiépítése illetve a rendszeres postaszolgáltatásra épülve a XVII. századra már kialakult a hírek beszerzésének gyakorlata.⁵

A Magyarországról jövő hírek Bécsen keresztül jutottak el Nyugat-Európába. A császárvárosba befutott információkat továbbküldték a birodalmi területeken lévő nyomdakba: Frankfurt, Augsburg és Nürnberg voltak a legfejlettebb technikájú nyomdaközpontok. Ezekből került vissza a kiadott anyag Bécsbe. A hitelesség iránti igényt és a jólinformáltságot támasztja alá az, hogy Bécsből hivatalos jelentéseket, eredeti katonai beszámolókat, az ott tartózkodó diplomaták helyzetjelentéseit továbbították a hivatalos udvari postával.⁶

A hivatalossággal azonban együtt járt a szigorú cenzúra is, ami kezdetben a jezsuiták kezében volt, majd 1646-tól már világi tanácsosokat neveztek ki ezekbe a hivatalokba. A cenzúrákat próbálták megkerülni kézzel írt újságokkal, de ezek száma elenyésző. Sokkal

jellemzőbb, hogy a nyomtatványokban az eseményeket nem kommentálták. A tudósítások célja a lakosság érdeklődésének a kielégítése: a hírek összegyűjtése, megfogalmazása és kinyomtatása volt.⁷ A korabeli közvélemény-formálásban és tájékoztatásban a rölapoknak kulcsszerepe volt. A mindössze egyoldalas kiadvány lényege az események illusztrálására szolgáló metszet volt, alatta 2-4 hasámban pedig magát az eseményt írták le. A másik oldala üres volt, mivel a rölapot a város egy-egy forgalmas pontjára rakták ki, hogy ott minél több embert tájékoztasson. A képek révén az írni-olvasni nem tudó rétegek is megérthették. A metszetek a hiteles ábrázolásra törekedtek, például az ostromrajzok esetében, a legfontosabb képi információt nyújtották, gyakran hadmérnökök rajzolták. Azoknál a lapoknál, amelyeknek célja az érdekességek megjelentetése és az érzelmi ráhatás, az illusztrációk pontatlanok és a szövegek sem törekednek a hitelességre. Az összegző rölapok egy-egy történetet, esemény-sorozatot mondanak el, több rajz segítségével, kommentárokkal fűszerezve, a politikailag lényeges mozzanatok kiemelésével. A képi információ azonban nehezen szállítható, ez a magyarázata annak, hogy a távoli Angliában csak ritkán jelennek meg rajzos mellékletek, amik vannak, azok is fiktívek.⁸

A rölapokkal szemben a röpiratok már kép nélküli kiadványok. Ezek a kis alakú, 4-10 oldalas sajtótermékek rendszertelenül jelennek meg, több nap és helyszín eseményeit foglalják össze. Mivel metszetet nem tartalmaznak, gyorsan kiszedhetők és rövid időn belül távolabbi vidékekre is eljutnak. Ebbe a kategóriába tartoznak az egy-egy vár ostromáról írt naplók is.⁹ A rölap és a röpirat mellett megjelentek a hetilapok is, hetente egyszer, a hét adott napján. Léteztek évente kétszer, a tavaszi és téli vásárokra kiadott, előző félév eseményeit összefoglaló munkák. Hírforrásként szolgáltak még mindezek mellett a históriás énekek és az egyházi prédikációk, amelyek szintén a széles néptömegek tájékoztatását szolgálták.¹⁰ Magyarországra irányította a figyelmet tehát a nagyszámú pamflet, politikai röpirat, elemezve a török elleni harcok eredményét, következményeit. A Habsburg Birodalom országaiban a hatalom érdeke volt a háborúval kapcsolatos hírek áramoltatása.

I. Lipót császár a törökök elleni háborúhoz akart pénzt és katonai segítséget szerezni, illetve leplezhette békepolitikáját is. A hírverés segíthette Zrínyi, Wesselényi törökellenes tevékenységét, illetve a nemzetközi törökellenes összefogás létrejöttét könnyíthette. Azokban az országokban, amelyek nem voltak a küzdelemben érintve, a hatalom a külpolitika iránti érdeklődés fenntartásával el tudta terelni a figyelmet a belpolitikai feszültségekről. Az újság-kiadás üzleti vállalkozás volt, a kiadók a nagyobb haszon érdekében tudatosan építettek az olvasók véleményére. Anglia is a harcokban nem érintett csoportba sorolható.

Londonban a vizsgált korszakban már működtek hetilapok, amelyek az angol belpolitika hírei mellett a világ minden tájáról közöltek értesítéseket. Az információkat a fontos európai hírközpontoktól szerezték: Frankfurt, Hamburg, Nürnberg, Regensburg, Párizs és Bécs, de a szigetországba a nagy távolság miatt később érkeztek a hírek. G. Etényi Nóra továbbá rávilágít az angol híradás kettősségére is: a cikkek első fele kedvező helyzetet sugall, jó ellátásról, megfelelő felszereltségről, bátor védelemről ír, míg a lezárásban segítségnyújtást sürget. Arról azonban nem szabad megfeledkezni, hogy Anglia sem semleges szemlélője a harcoknak.¹¹ A szigetország érdekei, érdekeltségei hamar megmutatkoznak, ha megvizsgáljuk a nemzetközi gazdasági és politikai életet, amelynek Magyarország szerves része, és amelyben a török jelenlét meghatározó.

Anglia szerepe a XVII. századi Európa gazdasági és politikai életében

A XVII. század második felében a harmincéves háború lezárása, a török kiűzése, majd a nemzetközi hatalmi átrendeződés hosszú folyamatának végső momentuma, a spanyol örökösödési háború olyan egész Európát érintő fejlemények voltak, magukba foglalták Magyarország történetét is. 1648-ban a vesztfáliai béke megkötésének az volt a célja, hogy erőegyensúlyt teremtsen Európa két nagyhatalma, a Habsburg Birodalom és Franciaország között. Az is nyilvánvaló volt, hogy a közép-európai térség nyugalma nélkül ez az egyensúly nem állhat fenn.

A béketárgyalások alapelve volt, hogy a keresztény országok megegyezzenek, és ne fogjanak többé fegyvert egymás ellen. Így belső viszálykodás nem lehet akadály a törökök kiűzésére irányuló európai összefogásnak. A sikeres küzdelemhez ugyanis a megfogyott királyi Magyarország, de még a Habsburg Birodalom hadserege is kevés lett volna, ráadásul a szárazföldi hadműveletekkel egyszerre tengeri támadás is szükséges volt. De vajon miért szorgalmazták a török kiűzését azok az országok, többek között Anglia, amelyek messze estek a harcoktól?¹²

A XVI. század második felét jellemző rohamos áremelkedést, az „árforradalmat” a gazdasági depresszió és válság váltották fel. A nemzetközi gazdasági helyzet változása Közép-Kelet-Európára is kihatott: a nyugat felé irányuló mezőgazdasági kivitel lanyhult, a gabonakereskedelemre és marhakivitelre szakosodott nemesek visszavonultak az üzleti élettől. Az export csökkent, és vele egyenesen arányosan az importfelvevő képesség, a vásárlóerő is. Anglia nagymennyiségű textíliát importált a térségbe, keresletbővülést itt már nem remélhetett, így más fogyasztók után kellett néznie. Dél-Európa (a Földközi-tengeren át a Levante irányába) és az amerikai spanyol és portugál gyarmatok felé puhatolózott. Így került hát a törökök uralma alatt álló Kelet a figyelme középpontjába.

A XVI. század elejétől az angol Levant Company, később az Egyesült Tartományok (azaz a hollandok) kereskedői megállapodtak a törökkel, hogy szabadon tevékenykedhetnek a térségben. Ami a franciáké illeti, I. Ferenc király 1535-ben magával a Nagy Szulejmán szultánnal egyezett meg, hogy hajói szabadon mozoghassanak, és ezt a kereskedelmi szerződést újították fel 1673-ban, így nyomultak be Levantebe. Velence számára, aki korábban a Levantet uralta, területi és kereskedelmi pozícióvesztést okozott az angolok, hollandok, franciák térnyerése illetve a velencei-török háborúk (az 1645–1669-es konfliktusban elvesztette Kréta szigetét, ami egy fontos kereskedelmi támaszpontja volt). Míg az angolok és a franciák egymást féltékenyen figyelve igyekeztek minél jobb kereskedelmi helyzetbe kerülni, addig Velence elvesztett levantei pozíciójának a visszaszerzését várta a török-ellenes hadjáratról.

A gazdasági-kereskedelmi érdekeltségek vizsgálatából nem hagyhatjuk ki a Habsburgokat sem. A bécsi udvari arisztokrácia is érdeklődött az iránt, hogy hogyan lehetne előnyös feltételekkel kereskedni a birodalomban. 1665-ben a török és a Habsburg császár kereskedelmi egyezményt kötött, hogy Bécsből kiindulva a török területeken át folyami-szárazföldi úton épüljön ki Ausztria levantei kereskedelme. A század elején még a magyarországi kereskedők vették meg az árut, hajón török területre szállították, majd eladták. Odalenn török árukat vettek és azt Bécsbe hozták. 1667–68-ban már az osztrák Keleti Társaság Bécsből egyenesen Konstantinápolyba küldött rakományokat, így próbált betörni szárazföldi úton a levantei piacra.

Meg kell még említeni a lengyelek és az oroszok a dunai fejedelemségek irányában táplált

hatalmi és gazdasági aspirációit, és máris kirajzolódik a Velence–Bécs–Varsó-tengely, amely az 1684-ben létrejött Szent Liga alapja lesz.

Persze a török kiűzését nemcsak azok az országok szorgalmazták, akiknek gazdasági érdeke fűződött hozzá. Ne feledkezzünk meg azokról, akiknek területeit elfoglalta a török: Magyarország, Oroszország, a román fejedelemségek, a déli szlávok, bolgárok, görögök.¹³

Anglia tehát régóta kereskedelmi kapcsolatban állt Törökországgal, ahol egyre nagyobb teret nyert. A harcotól távol esett, így a török kiűzésében annyira nem volt érdekelt, mégis az angol sajtóban első helyen állt a háború népszerűsítése. Ennek belpolitikai okai voltak; az angol királyság a XVII. század végére már túl volt egy forradalmon, egy polgárháborún, egy királygyilkosságon (1649-ben lefejezték I. Károlyt.), egy köztársaságon, végül egy 1660-as restauráción, amikor II. Károlyt visszahelyezték a trónra. (Az 1640-től 1660-ig terjedő időszakot Cromwell neve fémjelezte.) Az új király, a lefejezett I. Károly fia, a nehéz időket Franciaországban vészelte át. A tényleges hatalmat azonban a parlament birtokolta, amelyben pártok működtek: a toryk, a földbirtokosokat, a whigek a polgárságot képviselték. II. Károly igyekezett visszaállítani a parlamentet megkerülő abszolutizmust és erősíteni a katolicizmust a zömében protestáns Angliában, mivel ebben látta az egyetlen eszközt a hatalom megragadására. Ehhez elnyerte XIV. Lajos francia király bizalmát és anyagi támogatását, a parlamenttel viszont összetűzésbe került. 1685-ben II. Jakab követte a trónon, aki katolikus volt ugyan, de kijelentette, hogy tiszteletben tartja az anglikán egyház jogait, de a fontosabb tisztségekre a katolikusokat nevezték ki.¹⁴

Végigfutva a belpolitikát szembevetünk a növekvő francia befolyás elleni küzdelem, ami a parlamenti pártokban és a vallási kérdésekben ütközik ki. Mivel a konfliktusok a magyar eseményekről szóló sajtóirodalomban is tükröződnek, ezekről később még bővebben írok. Előljáróban annyit, hogy Anglia legveszedelmesebb ellensége a XVII. században Franciaország volt, amely egyre nagyobb teret nyert magának az európai politikában.

Milyen események vonták magukra a világ és azon belül Anglia figyelmét? Ki és kik voltak azok a magyar személyek, akik messze földön híressé-hírhedtté váltak? Miért vált halaszthatatlanná a török kiűzése és milyen út vezetett a háború megindításához? 1678-tól Thököly Imre személye egyre meghatározóbbá vált a kuruc mozgalmon belül Magyarországon, pályafutásának vége pedig egybeesett a felszabadító háború megindulásával.

A felszabadító háborút megelőző évtizedek Magyarországon és Thököly Imre pályafutása 1648-ban a fiatal Zrínyi Miklós Batthyány Ádámnak írott levelében kifejtette, hogy eljött az ideje annak, hogy háborút kezdjenek a török ellen. A körülmények kedvezőek, Magyarországnak pedig már nincs sok ideje: a török hódoltatások, az elhanyagolt végvárrendszer, a belső viszályok, a vallási harcok a végső pusztulás szélére sodorták az országot.¹⁵ Zrínyi a kedvező körülmények alatt az Oszmán Birodalom gyengülését értette.

Ugyanakkor az oszmán birodalomban a válság jelei már a XVI. század végén, közvetlenül Nagy Szulejmán halála után megmutatkoztak. Kifelé továbbra is világhatalomnak tűnt, de ebben az időben véget ért a terjeszkedés szakasza. A törökök gazdaságukat a hódításra és az abból befolyó jövedelemre alapozták, a nagy katonatömegeket pedig békeidőben nem tudták foglalkoztatni. A társadalmi-gazdasági romlás következménye infláció és az adók megemelése lett. A századfordulón már általánosak voltak a felkelések, amelyek közül a leg súlyosabb az anatóliai dzseláli felkelések voltak. A XVII. században a helyzet tovább romlott. A gyengekezű szultánok alatt a hárem befolyása egyre növekedett: a szultán és legmagasabb állami méltóságok függtek a háremhölgyektől, „nőuralom” jellemezte a kormányzást. A

nagyvezírek hatalma csökkent, a janicsároké pedig megnőtt: pénzügyigazgatásban és a kancelláriában foglaltak el pozíciókat. Fegyelmetlenek, állandóan elégedetlenek voltak a katonák és nyilvánvalóvá vált a technikai és taktikai elmaradottsága az európai hadsereggel szemben. A Habsburg-fronton viszonylag nyugodt volt a helyzet az 1606-os szitvatoroki békének köszönhetően egészen 1657-ig.

1657-ben II. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1648–1660) látva az Oszmán Birodalom gyengeségét, megkísérelte megszerezni a lengyel koronát. A hadjárat nem járt sikerrel: a Lengyelországgal szövetséges krími tatárok fogságba hurcolták seregét. Rákóczi nem vette figyelembe, hogy az Oszmán Birodalom belpolitikai helyzete megváltozott. 1656-ban Köprülü Mehmed lett a nagyvezír, aki csak úgy vállalta el a tisztséget, ha teljhatalmat kap. Kemény politikával sikerült konszolidálnia a helyzetet. 1658-ban személyesen vonult Erdélybe, és dülta fel azt, és a dunai fejedelemségekhez hasonló függésbe hozta. 1661-ben fia, Köprülü Ahmed váltotta fel, és 1676-ig tartó nagyvezírsége idején sikerült a Török Birodalmat a válságból kivezetnie.¹⁶

Az 1650-es évek végén, 1660-as évek elején számos röplap látott napvilágot, amelyek törökellenes koalícióra és támadó háborúra ösztönöztek. 1658-ban a német választófejedelmek megalapították a Rajnai Szövetséget János Fülöp vezetésével. Ez vált a török elleni háború szervező központjává. Magyarországon pedig Zrínyi Miklós horvát bán áll az ügy élére, az 1663-ban kiadott *Az török áfium ellen való orvosság* című munkájában kifejtette, hogy a béke lassú pusztulást hoz, és egyedül a támadó háború segít, amelynek eljött az ideje. 1663-ban Zrínyit kinevezték Magyarország főparancsnokává, és a Rajnai Szövetséggel hivatalosan is felvette a kapcsolatot. 1663-ban Köprülü Ahmed hadjáratot indított Magyarországra, hogy Bécsset elfoglalja, és Magyarországot hódolásra bírja. Köprülü Ahmed ugyan elfoglalta Érsekújvárt, de Szentgotthárdnál 1664. augusztus 1-jén császári, francia, német és magyar seregek legyőzték a török hadat. A győzelem hírére Európából megindultak a szövetséges csapatok Magyarország felé, de a Habsburgok gyorsan megkötötték a vaskécs békét a törökkel. Pedig 1663-64-ben minden feltétel együtt volt az oszmánok kiűzésére: a koalíció, a szárazföldi háború, a tengeri háború (török–velencei háború) és tehetséges hadvezérek, mint Zrínyi. Zrínyi Miklós azonban még 1664-ben meghalt.¹⁷

Wesselényi Ferenc nádor, aki Zrínyi politikáját próbálta folytatni, külső szövetséges után nézett. Először a francia királynak ajánlotta fel a magyar koronát, majd a töröknek, de mindkét helyen elutasították (XIV. Lajos uruk elleni lázadónak tekintette a magyarokat, a töröknek pedig érdekében állt a vaskécs béke betartása). Belső bázisként Wesselényi a vármegyei nemességet célozta meg. 1667-ben Wesselényi meghalt, a mozgalomnak nem volt vezetője: Nádasdy Ferenc országbíró, Thököly István, Széchy Mária, Frangepán Ferenc és Zrínyi Péter állt az élen, majd 1669-től I. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem. Azt tervezték, hogy felkelést robbantanak ki. A Habsburgok a vaskécs béke miatt forrongásra számítottak, így nagyszámú hadsereg volt jelen az országban, a lázongást könnyen leverték. Nádasdy és Zrínyi önként feladták magukat Bécsben, majd 1671-ben Frangepánnal együtt kivégezték őket. Az összeesküvés leleplezése jó ürügy volt az udvar számára, hogy Magyarországot örökös tartománnyá tegye, és abszolutisztikus eszközökkel kormányozza. I. Lipót Guberniumot állított fel, nagyszámú katonaságot állomásoztatott a magyar végvárakban. Magyarországot rákényszerítette, hogy nagyobb összeget vállaljon az összbirodalmi terhekből az újfajta adózáson keresztül. A repartíciót jobbagyportánként fizették, az accisa a hús és szeszesitalok után fizetett fogyasztási adó, a nemesek pedig fejadót fizettek. A lakosságot az országban

állomásozó teljes Habsburg-hadsereg ellátására kötelezte. Megkezdtek a protestánsok üldözését, és 1672-ben elbocsátották a magyar végvári katonaságot. Az üldözöttek Erdélybe menekültek, ahol Apafi Mihály fejedelem nagy barátsággal fogadta őket. 1672-ben Erdélyből kiindulva támadták Felső-Magyarországon a császáriakat, kiáltványukban az újonnan bevezetett adók eltörlését követelve a török katonai segítségnyújtást és nemesi köztársaság eszményét népszerűsítve. A mozgalom élére Apafi Teleki Mihály kővári kapitányt állította. Az 1672. szeptember 14-i enyicki győzelem után, szeptember 20-án a szatmári helyőrségtől vereséget szenvedtek és visszavonultak. Erdély nem vállalta a felelősséget a kurucok tetteiért. A kurucok nem nélkülözhatték a fejedelem gyámkodását, de nem viselték el maguk felett a központi irányítást sem. Állandó volt a feszültség a kuruc vezetők és az erdélyi vezetés között. A felkelők jelenléte felértékelte külpolitikailag a fejedelemséget: 1674-ben a francia udvar felvette a kapcsolatot Apafival Lengyelországon keresztül.¹⁸

Thököly Imre is Erdélybe menekült bujdosó volt. 1657. szeptember 25-én született (amikor II. Rákóczi György Lengyelországba vezetett hadjáratot), apja Thököly István 1654-ben nyert grófi rangot, Felső-Magyarországon voltak hatalmas birtokai, anyja, Gyulaffy Mária (aki Bethlen István unokahúga volt) jelentős erdélyi javadalmakat hozott a házasságba. Thököly István az evangélikus vármegyei nemesség vezetőjeként részt vett a Wesselényi-összeesküvésben. 1671-ben meghalt, mikor a császáriak megostromolták a várát, de fiát, Imrét Erdélybe menekítette, Apafi Mihály védőszárnyai alá.¹⁹

1677-ben létrejött a varsói szerződés a kurucok, az erdélyiek, a lengyelek és franciák között, mely pénzbeli és katonai segítséget biztosított a kurucoknak. Amikor a lengyel és francia segélycsapatok Magyarországra érkeztek, akkor lépett Thököly Imre a kurucseregek élére. Az 1678. évi hadjáratban elfoglalták a bányavárosokat. Az ifjú vezér célja az volt, hogy a török által meg nem szállt területeken Habsburgoktól független országot teremtsen, a saját vezetése alatt. 1680-ban a kurucok hajdúszoboszlói gyűlésén főgenerálissá választották, így teljesen irányítása alá került az egyetlen ütőképes magyarországi hadsereg.²⁰

A Porta viszonya Thökölyvel nem volt valami barátságos 1680 előtt, le akarták váltani. Ekkor még a kuruc vezér is jobban hajlott a Béccsel való megegyezésre (a mozgalmat ugyanis francia–lengyel szövetségi kapcsolatok határozták meg, és 1679-ben a nymwegeni béke megkötése után a Habsburgok és a franciák között enyhült a feszültség). 1680 után a török felismerte Thököly személyének fontosságát, és Thököly is a török segítséggel látta megvalósulni a kurucok győzelmét és Magyarország behódolását. 1681-ben I. Lipót hiába állította vissza az alkotmányt, hívta össze a soproni országgyűlést, ahol nádort is választottak Esterházy Pál (Thököly sógora) személyében, a kurucok folytatták a császár elleni harcot, immár török támogatással.²¹

1682 a sikerek éve volt Thököly Imre számára. Bécs igyekezett vele jó viszonyt ápolni, tekintettel XIV. Lajos reuniós politikájára, hogy a francia király ellen összpontosíthassa erőit nyugaton. Ennek jegyében engedélyezte Zrínyi Ilonával való házasságát. Zrínyi Ilona, Zrínyi Péter leánya és I. Rákóczi Ferenc özvegye volt, s hatalmas birtokokkal rendelkezett. Ebben az évben foglalta el Kassát, amely Felső-Magyarország központja volt, a várossal együtt kezére jutottak a bányavárosok (és a körmöcbányai pénzverde), így teremtette meg a gazdasági alapját a felkelésnek. Végül 1682-ben a Porta felső-magyarországi fejedelemmé nevezte ki. A Felső-Magyarországi Fejedelemség létrehozásával Thököly tulajdonképpen 4 részre szakította az országot. 1683-ig a kuruc vezér pályája gyorsan ívelt felfelé, de a török Bécs alatti veresége megpecsételte az ő sorsát is. Thököly Bécs török általi ostroma kapcsán

a Magyarország egésze feletti uralmat akarta megszerezni, amit csak a Habsburgok legyőzése árán, vagyis Bécs bevételével érhetett volna el. Így állíthatta volna vissza az ország egységét a szultán protektorátusa alatt. Amikor 1683. június 10-én Eszéknél találkozott a császárváros alá vonuló Kara Musztafával, az neki ígérte a „bécsi királyságot”. A kuruc fejedelem végül nem vett részt az ostromban, helyette Pozsony és Nagyszombat elfoglalásával próbálkozott, ahonnan Lotaringiai Károly seregei verik ki. Kara Musztafa augusztusban Bécs alá rendeli, de ő ellenszegült, távolmaradását azzal indokolva, hogy Észak-Magyarország veszélybe kerül, ha ő elmegy.²²

A bécsi fordulat után sorra veszítette el fejedelemsége kulcsfontosságú területeit. Serege vagy átállt a császáriakhoz, vagy az ellenség szórta szét. Kétségbeesett leveleket intézett a pápához, a francia királyhoz, a protestáns fejedelmekhez és a szomszédos országokhoz; felajánlkozott a törökellenes küzdelemre, de Bécs ezt elutasított, és egész Európa a kereszténység árulójának kiáltotta ki.

„En a törököt nem disgustálhatom, ellenségemet nem tehetem, nem bízhatván semmiképpen az német gratiájához” – írja Thököly. 1684-től elkötelezi magát a törökök ellen harcoló erővel szembeni ellenállásra. Ezek az erők az erdélyi fejedelemséget is felszámolták volna. A Habsburgok tervét 7000 fős seregével Schultz hajtotta végre, és Thököly Imrét kiszorította Felső-Magyarországról. A Porta őt állította be minden baj okozójának, és 1685. októberben Nagyváradon elfogta. Foglyul ejtésének hírére 17000 kuruc átállt a császáriakhoz. Végül a törökök elengedik, uradalma azonban már csak Munkács várára korlátozott, ahol Zrínyi Ilona állta a császáriak ostromát, Thököly legfőbb célja a vár felszabadítása volt. Munkács azonban többévi ostrom után a Habsburgoké lett.²³

Thököly Imre az erdélyi fejedelmi címre is aspirált. Thököly szövetséget ajánlott, Apaffy azonban azt gyanította, a fejedelemség kell neki, ezért Hunyad váránál szétverte Thököly csapatait.²⁴ 1690-ben meghalt a fejedelem, és felmerült a lehetőség, hogy Thököly lépjen a helyébe. Tatár és török hadakkal Zernyestnél betört Erdélybe, és legyőzve Heissler és Teleki hadait országgyűlést hívott össze, s fejedelemmé választotta magát. Végül azonban Bádeni Lajos kiszorította a térségből. Ezután haláláig a Török Birodalom balkáni területein húzta meg magát.

A következőkben a Thököly Imre személyéhez és a felkeléshez kötődő angol publikációkat elemzem. A külföldi megítélésben három szakaszt különböztethetünk meg, amely Thököly életének három fordulópontjához köthető. 1677–1683-ig „bátor magyar hősként” mutatják be, 1683–1685-ig áruló és keresztényellenes jelzővel illetik, majd 1685 után inkább szerencsétlen, nevetséges alak lesz, tulajdonképpen a felszabadító háborúról szóló röpiratokban, rölapokban már nem említik.²⁵

Thököly Imre megítélése az angol sajtóban

Természetesen nemcsak Thököly Imre és a felszabadító háború kapcsán hallhattak a szigetországban híreket a magyarok felől: a XVI–XVIII. században az angolok három forrásból értesülhettek Magyarországról:

1. A külföldről beszivárgó hírek alapján, illetve meglepően jó tájékozott volt az angol királyi kancellária. Sir Thomas More 1534-ben kiadott *Dialogue of Comfort against Tribulation* (*Párbeszéd a balsorsban való vígasztalásról*) művében kifejti, hogy Magyarország a

kereszténység „kulcsa”, és hogyha a török elfoglalja, út nyílik számra az egész keresztény világba. 1547-ben, hat évvel Magyarország három részre szakadása után Andrew Boorde mester már felveti, hogy más népeknek is segíteniük kellene és sikerülne kiűzni a törököket. Fontolóra veszi, hogy önkéntes csapatokat küldjenek az országba. Ha katonákat nem is küldtek, a canterburyi érsek misét celebrál az országért: „azoknak a keresztényeknek a megmaradásáért, akiknek az országait a török most megtámadta Magyarországon vagy másutt” (1566). Ezekben az évtizedekben főleg katonai szempontból érdekes az ország, a magyar tárgyú newsletterök (hírújság) csatákról, várostromokról szólnak.

2. Híreket hallhatnak Angliába utazó magyaroktól, legfőképp azért, hogy összekoldulják a török fogságban sínylődők váltságdíját. Mivel angolul nemigen tudnak, egy táblára írják történetüket. 1620-ban Thomas Dekker így ír róluk: „A könyvek olyanok, mint a magyarok a Szent Pál-templomban, akiknek megengedték, hogy mutogassák török történetüket, amit bárki elolvashat. Ők maguk nem kéregetnek, a tábla szövege mindent elmond helyettük.”

3. Információt szolgáltatnak a Magyarországon átutazó angolok (John Barclay, John Lithgow, Edward Browne, Jeremiah Miesles). Minden leírás megegyezik abban, hogy az ország termékeny, marhában, gabonában bő, bora kitűnő, nyersanyagokban gazdag. A magyarokat műveletlennek tartják, akik „jobban hódolnak Marsnak, mint Minervának”, bár Edward Browne utal rá, hogy a török idők előtt virágzott itt a szellemi élet (megemlíti Mátyás könyvtárát is). A kulturáltság hiányát Jeremiah Milles azzal magyarázza, hogy az országot túl sok háború pusztította és az idegen király sem viseli szívén az ország sorsát.²⁶

Európa és benne az angolok magyarságképét meghatározzák azok a sztereotípiák, amelyek a humanista szerzők hatására születtek. Ezek alapja a régi Pannónia leírások, illetve egyéb középkori krónikák. Általában a magyarok szkíta vagy hun eredetéről szólnak, ami Nyugat-Európában a barbárságot idézi. Bár az országban a természet minden jótéteménye megtalálható, az itt élők vadak, lázadók, hadakozásban tűnnek ki, nem értenek mesterségekhez és a kereskedelemhez és nem szívesen élnek városban. A katolikus európaiak ezenfelül elítélik a sokféle vallást, ebben látják az ország bukását.

1674-ben²⁷ Morieri Nagy Történeti Szótárában a magyarok címszó alatt ez áll: „A magyaroknak nagyobb hajlandósága van a háborúra, mint a kereskedelemre és a művészetekre. Kegyetlenek, fennhéjázók, bosszúállók és annyira egyenetlenkednek egymással, hogy csodálkozni lehet, ha nem lettek a barbárok prédájává. Különböző nyelveket beszélnek, de különösen a latint, amely elterjedt a körükben. A legtöbb magyar katolikus vagy protestáns, de különleges szekták is vannak közöttük. A nemesek pompaszeretők és szenvedélyesen szeretik a lovakat, a vadászatot és a jó ételt és italt. Bár a magyarok nem szeretik a németeket, a nemesség mégis látszólag az Ausztriai Házhoz ragaszkodik, azért, hogy védje magát a törökök elnyomásától, akik egyformán ítélnék meg parasztot és nemeset.”

Meg kell még említeni azt a diplomáciai kapcsolatot, amit az angol udvar a magyar királyi, majd az erdélyi fejedelmi udvarral tartott fenn. Bécs és Konstantinápolyt leszámítva a franciák és az angolok ösztönzései, támogatásai voltak döntő hatással a történésekre. Nagy általánosságban e két utóbbi állam az Erdélyi Fejedelemséget és az esetleg hozzá csatlakozó Királyi Magyarországot a Habsburgok hatalmának megtörésére kívánta használni. A párizsi udvar befolyása döntő ebben a kérdésben. Az angolok az európai hatalmi egyensúlyt akarták fenntartani, amelyhez Erdélyre illetve Magyarországra is szükség volt, de a Habsburgok kellett a növekvő francia hatalom kiegyenlítésére. 1526-ban VIII. Henrik Wallopot küldte Szapolyai János és Ferdinánd udvarába, illetve ők is menesztettek követet az angol udvarba.

(János küldöttei 1527-ben Hieronim Łaski, 1528-ban Statileo János, 1532-ben Verancsics Antal voltak). VIII. Henrik elismerte János királyi címét, támogatta politikájában, amivel emelte János tekintélyét hívei és szövetségesei előtt. 1579-től az angolok kereskedelmi szövetségben álltak a törökökkel, ezzel együtt járt egy angol követ jelenléte Konstantinápolyban. A konstantinápolyi angol követek mindig azt az utasítást kapták, hogy támogassák az erdélyi fejedelmeket. Így volt ez, amikor Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem meg akarta szerezni a lengyel trónt: Edward Barton konstantinápolyi angol követnek közben kellett járnia, hogy a török segítséget megkapja. A fejedelmet Erzsébet angol királyné, akihez Zsigmond Kakas Jánost küldte, pártfogásába vette, mikor a török neheztelt rá, amiért nem vett részt az 1593-as Magyarország elleni hadjáratban. A harmincéves háború idején Thomas Roe konstantinápolyi angol követ tett sokat azért, hogy Bethlen Gábor az angol–dán–holland szövetségbe kerüljön, pénzt és katonai támogatást kapjon. Ez ügyben küldte Quadt Mátyást is Londonba Bethlen. II. Rákóczi György idején Johannes Amos Comenius, aki Sárospatakon tanított, közvetített a fejedelem és Oliver Cromwell között. Apafy Mihály idején a kapcsolat Angliával semlegessé vált, hiába panaszkodott az angol udvarban a török hódítása ellen az 1660-as évek elején.²⁸ Bár ezek a diplomáciai érintkezések ugyan az angol sajtóban nem hagytak nyomot, de ebből is kitűnik, hogy Anglia igenis érdekelt volt a térségben, és nemcsak a felszabadító háború, illetve az azt megelőző izgalmas események fordították Közép-Kelet-Európára a figyelmét.

A hatalmi egyensúly biztosítása mellett Anglia számára Magyarország a vallási rokonszenv miatt is érdekes. Nagy visszhangot kapott a Wesselényi-féle összeesküvést követő protestánsüldözés, amely a Thököly felkelés közvetlen előzményének tekinthető. 1674 végén jelent meg Londonban a *„Németország és Magyarország egyes részein üldözött és elnyomott protestánsok esete”* (The case of the persecuted and oppressed protestants in some parts of Germany and Hungary)²⁹ című munka, amely állást foglal az üldözöttek mellett, akik jó alattvalók és egyetlen bűnük, hogy ragaszkodnak a vallásukhoz. A pamflet válasz arra a kegyetlen protestánsüldözésre, amelybe I. Lipót kezdett 1674-ben, miután Magyarországon guberniumot állított fel. 1674. április 4-én Pozsonyban a rendkívüli bíróság a protestáns prédikátorokat és tanítókat felségsértés és hazaárulás vádjával fej- és jószágvesztésre ítélte. (Az egyházi szolgálatról írásban tett lemondással meg lehetett váltani a szabadulást, de 67 prédikátor nem volt hajlandó aláírni.) Az európai felháborodás hatására a prédikátorok ítéletét gályarabságra módosították 1675-ben.

1676-ban újabb kiadvány lát napvilágot, az *„Egy rövid emlékezés a magyarországi protestáns egyházak szolgáinak legszomorúbb szenvedéseiről”* (A short Memorial of the most Grieves sufferings of the ministers of the protesting Churches in Hungary),³⁰ azzal az alcímmel, hogy *„Mindazoknak, akik igazán szeretik a protestáns vallást”* (To all they truely love the Protestant Religion in England).³¹ Ebben azt hangoztatták, hogy a római katolikus egyház a protestánsok kiirtására tört, ezzel utat nyitott a közös ellenségnek, a töröknek (aki nagyobb szabadságban hagyta élni a protestánsokat, mint saját uralkodójuk) és növelték a lázadást. A Wesselényi-féle összeesküvést, amit katolikus vallású urak vezettek, a jezsuiták arra használták, hogy megkezdjék a vallási üldözést. Az írás örömmel közli, hogy Ruyter admirális a gályarabok közül 26-ot kiszabadított, illetve II. János György szász választófejedelem kiváltotta őket. A magyar protestánsok ügyét a *„Rövid elbeszélés a magyarországi protestánsok állapotáról”* (A brief Narration of the State of the Portestants in Hungary)³² foglalja össze, leszögezve, hogy a prédikátorok ártatlanok, bűnük nem az uralkodó elleni lázadás, hanem a vallás. Az 1681-es soproni országgyűlés vallási tárgyalásairól ugyanebben az évben kiadnak egy ösz-

szegzést „*A császár engedményei Magyarország protestánsainak tárgyalásában*” (The Emperors Concessions of his Protestant subject of Hungary)³³ címmel. Ebben 14 pontban ismertetik a protestánsoknak tett engedményeket. A lap szerint ha a vallás ügye rendeződik, a többi probléma már könnyen megoldódik. A törökkel meghosszabbítják a békét, és a nagyhatalmak Franciaország ellen fordulhatnak, aki még a töröknél is nagyobb ellensége Európának. Nem szabad elfelejteni, hogy az angolok az európai hatalmi egyensúly szempontjából a franciák hegemoniára való törekvését veszedelmesnek találták.

1681-ben Sir Roger l'Estrange megalapította az *Observer* című lapját, amelyben párbeszédes formában vitatta meg a napi eseményeket és az uralkodó nézeteket. A dialógus egyik résztvevője a whig, a másik a tory párt álláspontját képviselte. Az *Observer* maga volt a tory párt. Angliában a Thököly-felkelés körül valóságos politikai harc indult meg a két párt között. A whigek a polgárok érdekeit, a szólás-, gondolat- és sajtószabadságot képviselték. Ők védelmezték a magyar protestánsokat, és elítélték a császári elnyomást és a jezsuiták protestánsüldözését. A toryk a nemesek, földbirtokosok érdekeit védték, az abszolutizmus és a pápistaság felé hajlanak. Lojálisak II. Károly királyhoz, és elítélték a kuruc felkelést, mivel törvényes királyuk ellen lázadtak. A whigeket uralkodójuk ellen fordulónak tartják, és „tekелities” azaz thökölyta gúnynévvel illetik őket. Az elnevezést a tory Sir Roger l'Estrange-tól származott.³⁴

1682. október 23-án jelent meg „*A mohamedán keresztény avagy az igazi protestáns magyar közvetítő mindkét egyház kibékítésére*” (The mahometan christian or the fine protestant Hungarian moderator for the reconciling of both churches)³⁵ című cikk, amely párhuzamot von az angol whigek és a magyar protestánsok között a lázadásuk tekintetében. Ahogyan a whigek támogatást találnak a skótokban, úgy hívják a magyar disszidensek is segítségül a mohamedán törököket.

Egy másik tory pamflet, „*Anglia jelenlegi érdekei*” (The present interest of England)³⁶ emlékeztette honfitársait a cromwelli időkre, amikor a köztársaság alatt jobban el volt nyomva a nemzet, mint amennyire a török elnyomja a megszállt népeit. A török ugyanis meghagyja a teljes vallásszabadságot, míg Cromwell idejében a whigek, az „angol törökök”, kiiktatták a királyt és pártját. Jobb hát a török, mint az angol protestáns – sugallja az írás.

1683-ban, Bécs török ostroma idején a két párt közötti vita még jobban elmélyült. Thököly Imre török felé fordulása egész Európát mebotránkoztatta, kivéve a protestánsokat és a franciákat. Érdekes, hogy a franciabarát tory párt ebben a kérdésben a leghangosabban ítélte el a kurucokat. A toryk a törvényes uralkodójuk elleni lázadást látták benne. Ezt példázza az 1683-ban cikk, a „*Dr B. búcsúja*”. (Dr. B.'s Farewell Confessor to the late King of Poland upon his translation to the Shey of Hungary)³⁷ „Az igazi protestáns a vallás leple alatt fegyvert merészel fogni uralkodója ellen, a pártütést nyílt lázadással igazolja, és a szabadságjogokat kardjával akarja biztosítani”³⁸ írja B., majd elmenekül Angliából, Lengyelországba, végül Magyarországra jön, mert itt megtalálja számításait a kurucok között: „Egy szent élete és halála abban áll, hogy úgy éljen, mint egy thökölysta, fegyverrel harcolva fejedelme ellen, és úgy haljon meg, mint egy Cargiel-hívó, árulásban megdicsőülve.”³⁹ Dr. B. valós személy volt. Bunnet püspök történetíró volt, a Bunnet's history of my own time (Bunnet püspök korának története) krónikaszerűen írta le az eseményeket. Az 1683-as bejegyzésnél az állt, hogy a császár protestánsüldözésbe kezdett, és korlátozta a katolikusok szabadságjogait is, ami lázadáshoz vezetett. A lázadók elfoglalták Felső-Magyarországot, Thökölyt választották vezérüknek, és a török védelmét kérték, ezért tört ki a háború. Bunnet elfogadja a Habsburgok

okait, de egyben hibáztatja is őket a történetekért. Írásával a whigek egyetértettek, leginkább ez váltotta ki a tory ellenszenvet. Bunnet püspök válaszolt a toryk pamfletére: „*Dr. B. levele barátjának Londonba, válaszul korábbi mocskolódo pamfletre, amit Búcsújával címeztek*” (Dr. Bunnet’s Letter to his Friend in London Being an Answer to a late simulous Pamphlet entitled Farewell)⁴⁰, és visszautasította a vádakát, mely szerint a törvényes uralkodó elleni felkelésre buzdított volna. Ezután Bunnet püspök elhatárolta magát magyar protestánsoktól.

L’Estrange Observatora tovább folytatta a whigek elleni „sajtóhadjáratot”, analógiákat keresve a whigek és a Thököly-felkelés között. Immár Thököly törökkel való kapcsolatát helyezve előtérbe, a protestáns vallást pedig a mohamedánhoz közelítve. A 394. számban, 1683. augusztus 29-én a „*Méltányos egyezkedés az igazi protestánsok és törökök között*” (A fair understanding betwixt the true protestants and the Turks)⁴¹ című cikke a toryk és whigek között zajló párbeszéd kapcsán magyarázza, hogy a „tekelite”-ek: a whigek, akik Thökölyhöz mennek tanulni, hogy összeegyeztessék a keresztény és mohamedán vallást. A whigek Thökölyhöz küldik fiaikat, hogy azokat mindkét egyház vallására megkeresztelje, és remélik, hogy a török egy nap letaszítja trónjáról a pápát, ugyanis a töröktől több irgalmat várhatnak, mint tőle. A félhold keresztény jelkép lesz és a Bibliát a Koránnal egy kötetbe lehet venni. Dr. Oates Titus (hírhedt hamis vádló Angliában) az Amszterdam kávéházban (amely a whigek törzshelye Londonban) fogadott arra, hogy Bécs városa elesett.⁴²

Az Observator 399. 1683. szeptember 6-i számában a Magyar Nyilatkozatot boncolgatták. A Nyilatkozatot eredetileg latin nyelven adták ki, hely és név nélkül, de feltételezhetően 1681-ben Kolozsvárott, Apafi Mihály nevében és német valamint holland nyelvre is lefordították. Az angol fordítás, amelyet az Observator 399. száma elemez, a lapban jelent meg „*a magyar háború nyilatkozata, amelyet korábban a legelőkelőbb Apafi Mihály, Erdély fejedelme indított Császári Szent Felsége ellen*” (The Declaration of the Hungarian war lately set out by the most illustrious Michael Apafi Prince of Transylvania against the Emperor’s S. Majesty).⁴³ Az elemzés után valaki feljajdul, hogy Bécs elesett (ekkor még nem érkezett meg Londonba Bécs felszabadításának a híre), mire egy whig úgy válaszol, hogy nem baj, mert szívesebben látja a törököt, mint a pápát. A whigek kávéit isznak, ami török ital, és ezzel avatják be a thökölyista keresztényt a török közösségbe. Oates Titus Török Titusra változtatta a nevét. Rycant szerint 72 szektára oszlanak, Edwards⁴⁴ szerint kétszerannyi is van.⁴⁵

Végül az Observator szeptember 22-i, 409. száma és a 414. száma továbbra is gúnyosan buzdították a keresztényeket, hogy a thökölyistákat kövessék. Amikor Bécs felszabadításának híre megérkezik Londonba, egy broadside (egylapos alkalmi költemény), a „*Bécs diadala a whigek siránkozásával Thököly bukása felett*” (Vienna’s triumph with the whiggs lamentation for overthrow of the Truks)⁴⁶ költője üdvözölte a győzelmet, és magasztalta Sobieski Jánost, Lotharingiai Károlyt és a többi hadvezért és gúnyolódva szánakozott Kara Musztafa és persze a whigek sorsán, hogy mennyire lesújtja őket a rossz hír.

1683 után az angol sajtó a felszabadító háborúval foglalkozott, amelyben Thököly nem játszott nemzetközi szempontból jelentős szerepet, ráadásul azáltal, hogy a törökök mellett foglalt állást, elveszítette addigi támogatóit Európában. Ha fel is tűnik ezekben a kiadványokban, általában negatív szereplőként. 1683-ban jelenik meg a „*Kilenc cikkely össze-foglalása... az Ottomán Császár és Gróf Thököly Imre között*” (The Sum of the Nine Articles... between the Ottoman Emperor and Count Emeric Techli),⁴⁷ amely a Porta által Thökölynek küldött szerződéslevel, athnamé szövegét kilenc pontban ismertette. Ebben a pamfletben olvashatjuk, hogy a templomokat és az iskolákat visszaadták a protestánsoknak, az üldözöttek

visszatértek az elégedetlenek által ellenőrzött területekre. Ezzel a kiadvánnyal együtt adták ki Apafi 1681-es Nyilatkozatát is, amellyel egész Európa előtt nyilvánvalóvá vált Thököly elkötelezettsége a török mellett, abban az időben, amikor a török a kereszténység ellen tört. Még ugyanebben az évben látott napvilágot a tory J. S. Gent nyomdájában „*A jelenlegi magyarországi háború állapotának története*” (The history of the State of the present Ware in Hungary).⁴⁸ A könyv azon ritkaságok egyike, amelyben illusztrációt is találunk, méghozzá néhány történelmi személyiségről. Itt Thököly portréja feltűnően hasonlít Cromwelléhez. A könyv tudósít arról, hogy a törökök megtámadták Ausztriát és Magyarországot, mindenhol pusztítanak, mindez pedig Thökölynek köszönhető. A protestánsüldözést csak megtévesztő ürügynek tulajdonítja, és a magyar–török szövetség fő oka az, hogy Thököly Erdély fejedelme vagy Magyarország királya akart lenni. A császár, Magyarország törvényes királya hajlandó lett volna amnesztiát és szabad vallásgyakorlást adni. Thököly kezdetben úgy tett, mintha ki akarna egyezni a császárral, közben a töröknek kötelezte el magát. A nyomtatvány egész Európa akkori véleményét kifejezte, hogy Thököly fellázadt törvényes ura ellen, és egész Európát veszélybe sodorta.

1683 után az angol sajtóban egy újfajta szempontú megítélés figyelhető meg. Thököly törökösségét egész Európa elítélte, kivéve a franciákat, akik jelen voltak mind a térségben, mind Thököly hadseregében, mind pedig a Fényes Portán. Magyarország kapcsolatát a franciákkal éppúgy elítélte az angol (és más európai) közvélemény, mint a török orientációt. „*A kereszténység jelen állapota és Anglia érdekeltségei tekintettel Franciaországra*” (The present state of Christendom and the Interest of England with the regard to France)⁴⁹ című munka azzal vádolta a francia királyt, hogy zavarokat idézett elő Lengyelországban és Magyarországon, miközben a Portával tárgyalt a Habsburgok ellen. Ez is része a terjeszkedési politikájának, amely oly nagy veszélyt jelent Nyugat-Európára. Felveti, ha Anglia beavatkozna a háborúba, Európa döntőbírája lehetne, így a kereszténység megszabadulna a francia és török veszélytől is. Mit tett Franciaország, ami Angliát ilyen nagy aggodalomra késztette? Franciaország Jean-Baptist Colbert (1661–1683) minisztersége alatt iparilag és gazdaságilag nagyon megerősödött. A déli csatorna (Canal du midi) átvágásával összeköttetést teremtett a Földközi-tenger és az Atlanti-óceán között, Madagaszkár elfoglalásával, indiai támaszpont létesítésével és a kanadai telepek központi igazgatás alá vonásával megerősítette gyarmati pozícióit, amelyen hatalmas flotta őrködött, a tengeren Anglia komoly vetélytársának mutatkozott, veszélyeztetve a szigetország hegemoniáját. XIV. Lajos sikerei arról győzték meg, hogy minden ellenségét el kell tipornia, ehhez hadseregét a királyi akarattól függő hatalmas (150-200 ezer fős) gépezetté alakította, ami Európa legütőképesebb haderejének számított. Az első hódító hadjárat Spanyol Németalföld, amely a spanyol korona része volt, bekebelezésére irányult, amit Anglia és Hollandia sem nézett jó szemmel. Spanyol-Németalföldet nem sikerült megszereznie, ezután Hollandia ellen fordult. A „hatéves háború” (1672–1678) főleg a Rajna-vidéken zajlott, Hollandiát a Habsburg (spanyol és osztrák egyaránt) és a német fejedelemségek koalíciója mentette meg. Ennek a lezárása volt 1678-ban a nymwegeni béke, amelynek megkötését a Habsburg-császár a magyarországi zavarok miatt sürgette. 1681-ben azonban XIV. Lajos úgy döntött, megkezdni a vesztfáliai béke újrendezését, ami Lotaringiát és Elzászt érintette. Elfoglalta Strassbourgot, a Német Birodalom és Casale di Monferratót, Itália kulcsát, majd 1684-ben Luxemburgot. A franciák elől az érintett választófejedelmek a Habsburg-udvarba menekültek, és a császárt egy nyugati hadjáratra ösztönözték. A nyugati események készítették I. Lipótot a Habsburg–török békére, és kezdetben a Thököly-felkelés

íránti engedményekre. És éppen ezért voltak jelen a franciák mind a Portán, mind a kurucok környezetében.⁵⁰

Az angolok és a franciák közös kereskedelmi érdekeiről a Török Birodalomban már szóltam. Megemléktettem azt is, hogy XIV. Lajos hogyan kapcsolódott az angol belpolitikához II. Károly révén: az új angol király az ő támogatásával próbálta visszaállítani az abszolutizmust Angliában. II. Károlyt öccse, II. Jakab követte a trónon 1685-ben, aki ígéretei ellenére a katolikusokat helyezte előtérbe, ami a király bukását eredményezte. 1688. szeptember 1-jén szállt partra Angliában Orániai Vilmos, II. Jakab protestáns leányának, Máriának a férje – 1672 óta Hollandia helytartója –, és III. Vilmos néven az ország királya lett. I. Jakab a katolikus írekben talált támogatókra, és egy XIV. Lajos által küldött sereggel indult Vilmos ellen. 1690. július 1-jén Droghedánál győztek az angolok. Még a győzelem előtt, 1689. február 23-án Vilmos aláírta a Bill of Rights-t (Jogok Nyilatkozata), amely a parlamentnek beleszólást ad az adószedésbe, a hadsereg fenntartásába és a királyi kegyek gyakorlásába, kimondta továbbá, hogy a parlamentet gyakran össze kell hívni. A hadsereg és a kormány királyi irányítás alatt maradt, de felelősséggel tartozott a parlamentnek.⁵¹

Az Angliában történetek ismét előtérbe helyezték a magyarországi eseményeket és benne Thökölyt 1689-ben a francia ármánykodás szerencsétlen játékgurújaként. Április 19-én az angol parlament Alsó Házában fölolvassnak egy francia háborúval kapcsolatos nyilatkozatot (Address agreed at the Committee for French War and read in the House of Commons)⁵², amely elutasítja a francia király azon érvét, hogy az angol katolikusok védelmére kel. Miközben Franciaországban vadul üldözik a protestánsokat, azokban az elfogott leveleiben, amelyeket Thökölyhöz intézett, és amelyben bátorította, és támogatásáról biztosítja a kuruc vezért, így biztatva törvényes uralkodója elleni lázadásra.

1689-ben „*A francia király konstantinápolyi intrikái*” (The Intrigues of the French King at Constantinople)⁵³ című pamflet azzal vádolta XIV. Lajost, hogy a törököt a kereszténység nyakára hozta és erre bizonyítéknak szolgáltatva Thökölyhöz írott leveleit, amit az angol közvélemény elé bocsát. 1681. április 3-i levelében a szultán figyelmét felhívja a magyarországi ügyekre. 1683. augusztus 30-án kelt levelében kifejezte reményét, hogy a török elfoglalja Bécset, majd az 1683. december 2-i levelében pedig diverziót ígért, ami a pamflet szerint Luxemburg ostromát jelentette. A hivatalos angol publicisztika igyekezett bebizonyítani, hogy a francia király éppen olyan veszélyes Európára, mint a török szultán. Érdekes, hogy a protestáns Anglia mennyire félti a keresztény világot a katolikus XIV. Lajostól.

Három évvel később, 1692-ben bukkant fel ismét Thököly neve az angol pamfletben, a jakobita Sir James Montgomery tollából (Great-Britain's just Complaint for here late Measures),⁵⁴ aki összefoglalja a „magyar háborút”: a vallás ürügyével kezdődött, Thököly irányítása alá került, aki eltemette a protestáns vallást Magyarországon és Erdélyben. A császár biztosította volna szabadságjogaikat, de ők a koronát Thökölynak adták, és szövetséget kötöttek a törökkel, ami balsikerek sorozatát vont maga után, és így kerültek ebbe a helyzetbe. Az angol protestánsok elé példaként állítja magyar hittestvéreiket: helytelenül tették, hogy törvényes királyuk ellen fordultak, s ugyanaz a sors vár majd rájuk is. A francia intrikák vizsgálatával kapcsolatban még egy érdekes tényezővel érdemes foglalkozni, a jezsuitáknak és magának az egyháznak a szerepével. 1689-ben az „*Azoknak a veszélyeknek a bemutatása, amelyek a nagy-britanniai protestánsokat fenyegetik a Felséges Orániai herceg eljövetele előtt.*” (A Representation of the threatening dangers impending over Protestants in Great Britain before the coming of his Highness the Prince of Orange)⁵⁵ II. Jakab angol királyt I. Lipót császárhoz hasonlítja,

aki az író szerint a jezsuita rend tagja. Továbbá levonja azt a következtetést, hogy Angliában is hasonló üldözésekre lehet számítani, mint Magyarországon. Thökölyből így szerencsétlen üldözött lesz, akit a jezsuiták tettek tönkre.

Egy, a walesi herceg születésének alkalmából, szintén 1689-ben kiadott röplap (Melius luquirendum into the birth of the Prince of Wales)⁵⁶ különböző személyiségeket vonultat fel, akik között megtaláljuk Thökölyt is, aki elmondja, hogy ő legnyomorultabb fejedelem, Franciaország királya becsapta, a jezsuiták megpróbálták feláldozni, és a szultán már nem törődik vele, ha nem tud szolgálni. A jós, akihez a szereplők fordulnak, azt válaszolja, hogy amíg él két kő között fog őrlődni és „Loyola atyái vesznek körül Téged, mint éhes farkasok, azt keresve, hogy mikor falhatnak fel”.

1693-ban adták ki Londonban Leclerc Thököly életrajzát, az első francia kiadás alapján Gróf Thököly Imre életrajza címmel (Memoirs of Emeric Count Teckely).⁵⁷ A három könyvből álló mű, a magyarországi háború minden eseményében a jezsuiták kezét véli felfedezni. Először is ők bízatták a császárt, hogy kezdje meg Magyarországon a protestánsüldözést, és ugyanolyan eszközöket alkalmaztak, mint Franciaországban, és Anglia, Skócia, Írország is sorra került volna, azaz a jezsuiták egész Európára ki akartak terjeszkedni, ők kergették a magyarokat a felkelésbe.

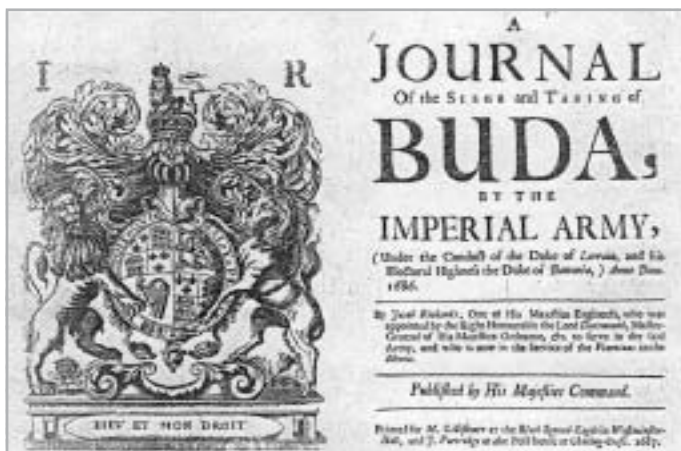
A közvélemény szempontjából nem elhanyagolható a prédikáció, mint egyházi propaganda, hiszen az egyház befolyása még mindig nagy az állam életére. A plébános hirdette ki az uralkodói akaratot a szószekről, beszámoltak a török háború történéseiről, és emlékeztették híveiket, hogy a kereszténység legnagyobb veszedelme elleni küzdelem minden keresztény elsőrangú feladata. Egy-egy magyar győzelem után hálaadó istentiszteletet tartottak. A korszak két legnagyobb befolyású prédikátora az Ágoston-rendi Abraham a Santa Clara és a kapucinus Marco d'Aviano, aki 1683-tól Magyarországon buzdította harcra a katonákat. A jezsuiták is oroszlnárszt vállaltak a reformáció és a török elleni küzdelemben. Szerepük mégis ellentmondásos. A Habsburg-udvarban I. Lipót uralkodása alatt ellenszenv figyelhető meg a jezsuita renddel szemben. Ráadásul elterjedt az a nézet, hogy a jezsuiták erőszakos magyarországi ellenreformációs intézkedései miatt közvetve felelősek a török támadásokért.⁵⁸

A „*Megjegyzések a magyarországi háborúhoz*”⁵⁹ 1689-ben jelent meg Londonban Randall Taylor nyomdájában. A háborúról négy fejezetben írt, az első Thökölyről, a második Bécs ostromáról, a harmadik Buda visszafoglalásának 1684-es kísérletéről, a negyedik pedig Érsekújvár visszafoglalásáról szól. Ez azok közé a ritka röpiratok közé tartozik, amely kommentárokat is tartalmaz. Thököly megítéléséhez általános képet ad, az általam a fentiekben vizsgált szempontok szerint járja körül a felkelés kérdését, az események részleteibe nem megy bele.

„Amíg a Császári Felség a Franciaország elleni háborúval volt elfoglalva, amit a jezsuiták szítottak (ahogy az állandóan bebizonyosodik), akik a francia érdekeltsége szolgálták. Nagy kegyetlenségeket alkalmaznak Magyarország protestáns alattvalóival szemben, akik azelőtt már hosszú ideje élvezték a törvénybe foglalt vallásszabadságot. De mind a vallási, mind a személyes szabadságukat (ahogy ők maguk panaszkodtak) most megtámadták és felforgatták. Elképesztő szenvedések után és hogy elkerüljék a teljes elpusztítást, a magyarok fegyvert ragadtak Thököly gróffal az élen és háborút tartottak fenn változatos szerencsével. A császár békét kötött a francia királlyal, és erői (most Magyarországon megnövekedve) sikereket értek el, foglyait pedig karóba húzatta. Bosszúból a másik fél is karóba húzta az ő foglyait, és mindkettőjüknek elege lett a kivégzésekéből. A magyarok, akiket erősen elnyomtak, a törökhöz

fordultak segítségért. A szultán védelme alá vette őket, és egy kisebb sereget küldött a császár ellen, aki minden erejével ellenállt, seregeit az előkelő származású herceg, Károly, Lotaringia hercege vezette.⁶⁰ Az óvatos hangú tudósítás hangsúlyozta, hogy a magyarok túrtek, és csak akkor lázadtak fel, amikor az életük került veszélybe. Az események leírása után a történeteket boncolgatják. Először a császár meggondolatlanságáról ír: „Itt nem megyek bele, kinek volt igaza: a császárnak, vagy a magyaroknak, mivel ez azon királyság alkotmányának függvénye [...] De az nagyon is kétséges, hogy jól cselekedett-e a Császári Felség, amikor sanyargatta alattvalóit, hogy ingerelje őket akkor és ott. Akkor, amikor olyan ellenség támadta, amely kész volt elnyelni egész Európát, és ott, ahol határos volt a törökkel, aki ki akarja és ki is képes használni az előnyeit.”⁶¹ Ezután a magyarokat a jezsuiták és a franciák ártatlan áldozataként mutatják be: „Ha a franciák a császárt titokban a kegyetlenkedésekre, az alattvalókat pedig az ellenállásra ösztönözték, azon nem kell csodálkozni, hiszen akkor háborúban állt a császárral és szövetségeseivel: úgy gondolták nem bűn felhasználni minden eszközt, hogy legyengítsék és megzavarják az ellenséget. A csoda az, hogy a jezsuiták lehettek az eszközei ennek a Császári Felséggel szembeni nagy gonoszkodásnak, akik oly nagy kegynek örvendtek a másik oldalon is. Mindez kevésbé tűnik furcsának, ha elgondoljuk, hogy a jezsuiták okosak: az érdekeiket tartják szem előtt, nem a hajlamaikat vagy az elkötelezettségeiket [...] Az igazság az, hogy Franciaország erejét akarták felhasználni ahhoz, hogy megvédje és támogassa őket a legnagyobb ellenségükkel, a pápával szemben, aki inkább látja a jezsuitákat gyökerestül kitépve a kereszténységből, mint a protestánsokat Magyarországról. [...]”⁶² Értetetőnek tartja Thököly közeledését a törökhöz, amelyet példákkal is alátámaszt: „Thököly grófot elítéli azért, mert a törököt hívta segítségül. [...] Ahol a kényszerűség csalást szül, a kényszerűség okozója a csalás okozója. És azt gondolni, hogy törvénytelen a hitetlenekhez csatlakozni a keresztények ellen bármilyen okból, hatalmas hiba. Ha egy kereskedőt keresztény kalózok támadnak meg és egy hajónyi algír jön, ki vádolná a kereskedőt, ha a hitetlenek legrosszabbikával szövetezik, hogy megvédje saját magát és elpusztítsa a keresztényeket, akik letiporták volna? Ki vádolja az angolokat, amikor első kelet-indiai kereskedelmi útjukon többször fordultak a mohamedánokhoz és a pogányokhoz a portugálok ellen.”⁶³

Összegzésképpen elmondható, hogy az angol „újságírók” a magyar kérdésben a szerint foglaltak állást, hogy toryk voltak vagy whigek. 1683 előtt, míg a török nem vonult Bécs ellen, a Thököly-kérdés a vallásszabadság, illetve a szabadságjogok megsértése miatt foglalkoztatta az angol sajtót, 1683 után pedig Thököly török melletti állásfoglalása. 1688 után már a Franciaországgal való szembenállás dominál, Thököly mint a francia

NAPLÓ BUDA VÁRÁNAK CSÁSZÁRI SEREGEK ÁLTAL VALÓ OSTROMÁRÓL ÉS BEVÉTELÉRŐL
CÍMŰ RÓPIRAT CÍMLAPJA

intrika és a jezsuiták szerencsétlen játékszere tűnik fel. Az is megállapítható, hogy az angol publicisztika a belpolitika szempontjából is igyekszik kihasználni a magyar ügy nyújtotta lehetőségeket.

A szigetországban természetesen felfigyeltek a felszabadító háborúra is, de az erről szóló röpiratokban Thököly már alig szerepel. Tulajdonképpen ezek a kiadványok a magyarokat csak említik, inkább nemzetközileg írja le a magyarországi történeteket. Nézzük meg azokat az eseményeket, amelyek a nyugat figyelmét az országra irányították...

IRODALOMJEGYZÉK

Források

- A True and Exact relation of the Imperial Expedition in Hungaria In the year 1684. (845.)
 Travestin. An Account of the Imperial proceedings against the Turks: With an exact Diary of the Siege of Newheusel and its Taking (898.)
 An Historical Description of the Glorious Conquest of the City of Buda, the Capital City of the Kingdom of Hungary (910.)
 Richards, Jacob. A journal of the Siege and Taking of Buda by the Imperial Army... Anno Dom. 1686 (944)
 Observation upon the Warre of Hungary (1023.)

Feldolgozások

- KARL VOCELKA: Nyilvánosság és politika. Politikai propaganda II. Rudolf korában. *Rubicon* 1992/8-9.
 DOMOKOS GYÖRGY: Várepítészet és ostromtechnika 4 várostrom a török korából. *Rubicon* 1995/5. 20.
 R. VÁRKONYI ÁGNES: Alternatívák az ország egyesítésére a török kiűzése korában. *Rubicon* 1996/3. Melléklet VIII-XII.
 GÖMÖRI GYÖRGY: Magyarok angol szemmel. *História* 1987/1.
 BENCZÉDI LÁSZLÓ: Akinek a sors vakot vetett. Thököly Imre 1686-ban. *História* 1986/3-4.
 BENCZÉDI LÁSZLÓ: Bécs és Isztambul között. Thököly Imre pályafutása. *História* 1983/4. 3-7.
 KÖPECZI BÉLA: Európa magyarságképe. *História* 1986/3-4.
 PACH ZSIGMOND: A Szent Liga létrejöttének világgazdasági indítékai. *História* 1987/2. 32-33.
 KROPF LAJOS: Az angol Thökölisták. *Századok* 1906. 137-143.
 KARÁCSON IMRE: A Porta rendeletei Thökölynek az erdélyi fejedelemségre való beiktatásra. *Századok* 1908. 914-918.
 FEST SÁNDOR: Régi angol követelmények Thökölyről. *Századok* 1912. 680-682.
 FIEDRICH ENDRE: A Thököly-kor az egykorú piarista krónikában. *Századok* 1934. 591-610.
 SZILÁGYI DÁVID: Absolon külföldi követségei 1677-81 között. *Századok* 1883. 32-49
 ANGYAL DÁVID: Erdély politikai érintkezése Angliával. *Századok* 1900. 309-325, 398-420, 495-508, 702-711, 873-904.
 KÁROLYI ÁRPÁD: *Buda és Pest visszavívása 1686-ban.* Átdolg. Wellmann Imre. Budapest, 1936,

Referátumok

Budapest Székesfőváros.

Ifj. BARTA JÁNOS: *Budavár visszavétele*. Budapest, 1985, Kossuth.

KÖPECZI BÉLA: *Függetlenség és haladás*. Thököly valláspolitikája és a nemzetközi közvélemény. Budapest.

KÖPECZI BÉLA: „*Magyarország a kereszténység ellensége*”. A Thököly-felkelés az európai közvéleményben. Budapest, 1976, Akadémiai Kiadó.

R. VÁRKONYI ÁGNES: *Török világ és a magyar külpolitika*. Budapest, 1975, Magvető.

SZAKÁLY FERENC: *Virágkor és hanyatlás 1440–1711*. Magyarok Európában. II. Budapest, 1990.

NAGY LÁSZLÓ: *A török világ végnapjai Magyarországon*. Budapest, 1986, Zrínyi.

MATÚZ JÓZSEF: *Az Oszmán Birodalom története*. Budapest, 1986.

G. ETÉNYI NÓRA: A 17. századi közvélemény formálás és propaganda Érsekújvár 1663-as ostromának tükrében. *Aetas* 1995/1. 95–127.

CSAPODI ZOLTÁN: A Thököly-felkelés visszhangja a Német-Római Birodalom területén. *Aetas* 1995/1. 140–162.

LUKÁCS ZS. TIBOR: A propaganda és közvélemény kutathatósága a történettudományban. *Aetas* 1995/1. 171–176.

BENCZÉDI LÁSZLÓ: Rendi szervezkedés és kuruc mozgalom 1664–1685 In *Magyarország története 1525–1686*. 3/2. köt. Budapest, 1987.

NAGY LÁSZLÓ: Thököly Imre 1657–1705. In *Nagy Képes Millenniumi Arcképcsarnok*. Budapest, 1999, Rubicon–Aquila.

HUBAY ILONA: Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718. Budapest, 1948.

Jegyzetek

¹ KÖPECZI BÉLA: „*Magyarország a kereszténység ellensége*”. A Thököly-felkelés az európai köz-

véleményben. Budapest, 1976. (továbbiakban: Köpeczi) 7–8

² R. VÁRKONYI ÁGNES: Alternatívák az ország egyesítésére a török kiűzése korában. *Rubicon* 1996/3. Melléklet VIII–XII. (továbbiakban: Rubicon 1996/3 Melléklet VIII–XII.)

³ KARL VOCELKA: Nyilvánosság és politika. Politikai propaganda II. Rudolf korában. *Rubicon* 1992/8–9.

⁴ Magyar Értelmező Kéziszótár. Budapest, 1972. 793. In LUKÁCS ZS. TIBOR: A propaganda és közvélemény kutathatósága a történettudományban. *Aetas*, 1995/1. 171–176. (A továbbiakban: Lukács.)

⁵ CSAPODI ZOLTÁN: A Thököly-felkelés visszhangja a Német-Római Birodalom területén. *Aetas*, 1995/1. 140–162. (A továbbiakban: Csapodi).

⁶ Vö. Lukács 171–176.

⁷ Vö. Lukács 171–176.

⁸ G. ETÉNYI NÓRA: A 17. századi közvélemény formálás és propaganda Érsekújvár 1663-as ostromának tükrében. *Aetas* 1995/1. 95–127. (továbbiakban: Etényi)

⁹ Etényi 95–127.

¹⁰ Etényi 95–127.

¹¹ Etényi 95–127; Csapodi 140–162, Lukács 171–176.

¹² In *Rubicon*, 1996/3. Melléklet VIII–XII.

¹³ PACH ZSIGMOND: A Szent Liga létrejöttének világgazdasági indítékai. *História* 1987/2. 32–33.

¹⁴ SZAKÁLY FERENC: *Virágkor és hanyatlás 1440–1711*. Magyarok Európában II. Budapest, 1990. (A továbbiakban: Szakály.)

¹⁵ Vö. Rubicon, 1996/3, VIII–XII.

- ¹⁶ MATÚZ JÓZSEF: *Az Oszmán Birodalom története*. Budapest, 1986. 109–147.
- ¹⁷ R. VÁRKONYI ÁGNES: *Török világ és a magyar külpolitika*. Budapest, 1975, Magvető.
- ¹⁸ BENCZÉDI LÁSZLÓ: Rendi szervezkedés és kuruc mozgalom 1664–1685 In *Magyarország története 1525–1686*. 3/2. köt. Budapest, 1987. (A továbbiakban: Magyarország története) 1155–1221.; Szakály 279–281.
- ¹⁹ BENCZÉDI LÁSZLÓ: Bécs és Isztambul között. Thököly Imre pályafutása. *História* 1983/4. 3–7. (A továbbiakban: Benczédi); NAGY LÁSZLÓ: Thököly Imre 1657–1705. In *Nagy Képes Millenniumi Arcképcsarnok*. Budapest, 1999, Rubicon–Aquila. 120–123. (A továbbiakban: NKMA)
- ²⁰ Magyarország története 1222–1272.; Benczédi.
- ²¹ Szakály, 281–283, Magyarország története, 1222–1272.
- ²² Benczédi: i. m.
- ²³ NKMA 120–123.
- ²⁴ BENCZÉDI LÁSZLÓ: Akinék a sors vakot vetett. Thököly Imre 1686-ban. *História*, 1986/3–4.
- ²⁵ Csapodi 140–162.
- ²⁶ GÖMÖRI GYÖRGY: Magyarok angol szemmel. *História* 1987/1.
- ²⁷ Morieri Nagy Történeti Szótárát Köpeczi Béla idézi. Vö. KÖPECZI BÉLA: Európa magyarságképe. *História* 1986/3–4.
- ²⁸ ANGYAL DÁVID: Erdély politikai érintkezése Angliával. *Századok* 1900. 309–325, 398–420, 495–508, 702–711, 873–904.
- ²⁹ Köpeczi 125.
- ³⁰ Uo.
- ³¹ Uo.
- ³² Köpeczi 128.
- ³³ Köpeczi 129.
- ³⁴ KROPF LAJOS: Az angol Thökölysták. *Századok* 1906. 136–143. (A továbbiakban: Sz. 1906.)
- ³⁵ Sz. 1906. 137.
- ³⁶ Köpeczi 130.
- ³⁷ Uo.
- ³⁸ KÖPECZI BÉLA: *Függetlenség és haladás*. Thököly valláspolitikája és a nemzetközi közvélemény. Budapest. 82–95. „Oh! There is your true Protestant who under the cloak of Religion dare take up Arms against there Sovereign, justify Faction by open Rebellion, and assert their Liberties on the point of their sword.”
- ³⁹ Uo.: „This is the Life and Death of Saint to live a Teckelite in Arms against his Prince, Lie a Cargallite, glorying to his Treasons.”
- ⁴⁰ Köpeczi 136.
- ⁴¹ Sz. 1906. 138.
- ⁴² Sz. 1906. 140.
- ⁴³ Köpeczi 138.
- ⁴⁴ Rycant és Edward angol utazók voltak.
- ⁴⁵ Sz. 1906. 136–143.
- ⁴⁶ Sz. 1906. 140.
- ⁴⁷ Köpeczi 231.
- ⁴⁸ Köpeczi 233.
- ⁴⁹ Köpeczi 126.
- ⁵⁰ Szakály 255–258.
- ⁵¹ Szakály 251–255.
- ⁵² Köpeczi 170.

⁵³ Köpeczi 171.

⁵⁴ Köpeczi 188.

⁵⁵ Köpeczi 171.

⁵⁶ Köpeczi 172.

⁵⁷ Köpeczi 268.

⁵⁸ Csapodi 159–160.

⁵⁹ Observations upon the War of Hungary. London, Printed, and are to be sold by Randall Taylor, near Stationer-Hall, and Tho. Newborough, at the Golden Ball in St. Paul's Church Yard, 1689.; HUBAY ILONA: *Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718*. Budapest, 1948. (továbbiakban: Hubay) 1028.

⁶⁰ Hubay, 1028.

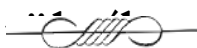
⁶¹ Uo.

⁶² Uo.

⁶³ Uo.

NÓTÁRI TAMÁS

A Salzburgi Érsekség és Metód konfliktusa a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*

A szlávok és az avarok keresztény hitre térítése egyfajta sajátos közéletet jelentett a koraközépkor missziós politikájában az önzetlen, evangéliumi tanítását élő és terjesztő ír miszisionáriusok¹ és a szászokat vérrel és vassal a kereszténység tömeges felvételére kényszerítő, Nagy Károly iniálta misszió között.² A térítésnek tervszerűen nekiinduló, a Salzburgi Érsekség és az Aquileiai Pátriárkátus kötelékébe tartozó miszisionáriusok egyfelől elsősorban prédikációval, a hitéleti tudnivalók megtanításával és kereszteléssel igyekeztek megnyerni a lakosságot tanításuk számára, noha időről időre békétlenségre és tettegességre is sor került, másfelől viszont a misszió egyértelmű politikai megfontolásokkal is egybefonódott, hiszen a szláv fejedelmek a missziót megindító népekkel szoros kapcsolatban álltak, ami nélkül magára a térítésre egyáltalában nem kerülhetett volna sor.³ A IX. századi szláv misszió főszereplői egyfelől a Bizánci Birodalom s legfőbb egyházi méltósága, a konstantinápolyi pátriárka, másfelől pedig a Frank Birodalom voltak, amely utóbbi – kiváltképp Német Lajos alatt – a Salzburgi Érsekségre és a meglehetősen önálló politikát folytató Aquileiai Pátriárkátusra támaszkodhatott;⁴ ezen egyensúlyt bontotta meg a Karolingok hatalmával szemben megerősödő, önálló missziós politikával fellépő pápaság. E hármasság szolgált a szlávok apostolaként ismert Metód működésének, illetve a Salzburgi Érsekséggel és annak megyéspüspökeivel történt konfliktusának hátteréül.

A bizánci származású hittérítő, majd pápai *legatus* és sirmiumi érsek, Metód felett – érseki metóságát semmibe véve – 870-ben a Német Lajos jelentléében megtartott Regensburgi Zsinaton Adalwin, salzburgi érsek (859–873) és püspökei ítéletet hoztak, mivel úgy vélték,